

**SANOAT KORXONALARIDA MEHNAT MUHOFAZASI BOSHQARUV
TIZIMINI TASHKIL ETISH BO‘YICHA CHORA-TADBIRLAR ISHLAB
CHIQUISH.**

**DEVELOPMENT OF MEASURES ON ORGANIZATION OF
OCCUPATIONAL SAFETY MANAGEMENT SYSTEM IN INDUSTRIAL
ENTERPRISES.**

**РАЗРАБОТКА МЕРОПРИЯТИЙ ПО ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ
УПРАВЛЕНИЯ ОХРАНОЙ ТРУДА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЯХ.**

Turakulova Gulasal Zohidjon qizi,

gulasa22@gmail.com, +998946179086

Andijon davlat texnika instituti, assistenti

Annotatsiya. Inson o‘z mehnatining sifati va unumdorligini oshirish maqsadida mehnat qurollarini va ishlab chiqarish vositalarini doimiy va to‘xtovsiz ravishda o‘zgartirib va mukammallashtirib boradi. Buning natijasida u mehnat jarayonida doimiy ravishda yuzaga chiqadigan turli zararli va xavfli omillar ta’siri ostida qoladi, ishlab chiqarishda ishlovchilar hayoti, sog‘ligi va ish qobiliyatini muhofazalash, turli baxtsiz hodisalarning, jarohatlanishlar va kasb kasalliklarining oldini olish, qulay va bexatar mehnat sharoitlarini yaratishga, xavfsiz mashina va mexanizmlar, qurilmalar, uskunalarni loyihalashga, ishlab chiqishga va ishlab chiqarishga tatbiq qilishga xizmat qiladi. Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan holda shuni taklif qilaman: zamonaviy raqamli. iqtisodiyot muhitda mehnat xavfsizligini boshqarish tizimi ishlashi va rivojlanishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy, innovasiya, investitsiyalarni jalb etish, axborot oqimini nazorat qilish, Mehnatni muhofaza

qilish jarayonlarini avtomatlashtirish va eng xavfli ish joylarini robotlashtirishni aniqlash imkonini beradi.

Abstract. In order to improve the quality and productivity of his work, a person constantly and constantly changes and improves his tools and means of production. As a result, he is constantly exposed to various harmful and dangerous factors that arise in the labor process, which serve to protect the life, health and working capacity of workers in production, prevent various accidents, injuries and occupational diseases, create comfortable and safe working conditions, design, develop and implement safe machines and mechanisms, devices, equipment. Taking into account the above considerations, I propose: in a modern digital economy, the operation and development of the labor safety management system will allow for socio-economic, innovation, investment attraction, information flow control, automation of labor protection processes and robotization of the most dangerous workplaces

Абстрактный. Люди постоянно и неустанно меняют и совершенствуют свои орудия и средства производства с целью повышения качества и производительности своего труда. В результате оно подвергается воздействию различных вредных и опасных факторов, постоянно возникающих в процессе труда, и служит охране жизни, здоровья и трудоспособности работающих на производстве, предупреждению различных несчастных случаев, травм и профессиональных заболеваний, созданию комфортных и безопасных условий труда, проектированию, разработке и внедрению безопасных машин и механизмов, приборов и оборудования. Принимая во внимание вышеизложенное, я предлагаю следующее: современная цифровая технология. Функционирование и развитие системы управления охраной труда в экономических условиях позволяет обеспечить социально-экономическое, инновационное, инвестиционное развитие, управление информационными потоками,

автоматизацию процессов охраны труда, роботизацию наиболее опасных рабочих мест.

Kalit so'zlar: *mehnat xavfsizligi, xavf zonasi, xavfsizlik belgilari, xavfsizlik tamoyillari, kasb kasalliklari.*

Key words: *occupational safety, danger zone, safety signs, safety principles, occupational diseases.*

Ключевые слова: *охрана труда, опасная зона, знаки безопасности, принципы безопасности, профессиональные заболевания.*

Xavfsizlikni ta'minlashning dolzarbligi uning milliy va mintaqaviy xavfsizligi, barqarorlikni ta'minlash masalalari, yirik sanoat korxonlaridagi ishlab chiqarish sharoitlarida asosiy xavfsizlik tizimidagi turli xil o'zgarishlar, xavf xatarning namoyon bo'lishi bilan birga namoyon bo'lishi mumkin. Shuning uchun mehnat muhofazasini boshqarish, unda sodir bo'ladigan texnologik xavf-xatarlarni oldini olish masalasi yuzaga keladi. Aynan shu bosqichda insonlarni ish faoliyati davomida turli zararli va xavfli omillarning salbiy tasirlaridan muhofazalash lozim. Shuning uchun ham sanoat korxonalarining eng og'riqli nuqtasi ish unumdorligini oshirish va mahsulot sifatini yaxshilash bo'lib qolmoqda.

Barcha korxona va tashkilotlarda ishchi– hodimlarga turli xavflarning oldini olgan holda qulay va sog'lom mehnat sharoitlarini yaratish, turli salbiy omillardan himoyalash, jarohatlanishlarni kamaytirish yo'llarini ishlab chiqish muammolarini muvaffaqiyatli hal etish kerak. Mehnat muhofazasi kasbiy faoliyatining obyektlari: iqtisodiyot tarmoqlarida xavfsiz va sog'lom ish sharoitini tashkil qilish insonlarning xavfli vaziyatlarda, favqulodda holatlarda tezkor harakat qilish, tabiiy va texnogen tusdagi ofatlar vaqtida ulardan saqlanish vositalari va texnologiyalari, ularni oldini olishga qaratilgan tadbirlar, favqulodda vaziyatlar bo'lgan taqdirda ularni bartaraf qilish chora-tadbirlari va hayot faoliyati xavfsizligi masalalarini muvofiqlashtirishga qaratilgan me'yoriy huquqiy bazalarni yaratishdan iborat[1].

Mehnat xavfsizligini boshqarish - bu bir qator, tashkiliy, texnikaviy va sanitar-gigiyenik hamda iqtisodiy tadbirlar tizimini tayyorlash va joriy qilish asosida amalga oshiriladi. Mehnat xavfsizligi xizmatining asosiy vazifasi ishlab chiqarishda sodir bo'ladigan jarohatlanish va boshqa baxtsizliklarni keltirib chiqaradigan sabablarni bartaraf qilish va ish beruvchining ishchi-hodimlarga ish sharoitini yaxshilab borishi ustidan nazorat qilib turish, fan va texnika yutuqlarini joriy etish asosida mehnat xavfsizligi va himoya vositalarini muttasil takomillashtirish, xavfsizlik madaniyatini oshirish, baxtsizliklarni oldini olishga qaratilgan tashkiliy - texnik hamda sanitariya tadbirlarini ishlab chiqish va ularni joriy qilishdan iboratdir. Ushbu tadbirlarni tartibga solishda xavfsizlikni ta'minlovchi tamoyillar ishlab chiqilishi lozim. Xavfsizlikni ta'minlovchi tamoyillar turli xil bo'lib, ularni oriyentirlovchi, texnik-tashkiliy, boshqarish kabi guruhlariga ajratish mumkin. Oriyentirlovchi tamoyillarga ishchining faolligi, faoliyatning insonparvarligi, operatorni almashinishi, tasniflanish, xavfni bartaraf etish, tizimlash, xavfni kamaytirish kabilar kiradi[2,3].

Korxonada ishchiga ma'lumot berish tamoyillari. Ishchiga ish davrida xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha yo'l-yo'riqlar, ko'rsatmalar berishga asoslangan. Bular yo'riqnomalar o'tish, xavfsizlik belgilari, ogohlantiruvchi yozuvlar va boshqalar kiradi. Aynan shular orqali ishchi-hodimlar xavfsizlik qonun - qoidalariga qay tariqa amal qilish bo'yicha bilim- ko'nikmalarini shakllantiradi.

Xavfsizlikni ta'minlash uslublari. Xavfsizlikni ta'minlovchi uslublarni o'rganishdan oldin ishchi zona va xavf zonasi kabi iboralarga tushuncha beramiz. Mehnat jarayoni davrida ishchi turadigan yoki harakat qiladigan joy, ishchi zona - gomosfera deb yuritiladi. Doimiy yoki davriy ravishda xavf sodir bo'ladigan zona noksosfera deb yuritiladi. Mehnat jarayoni davrida xavfsizlikni ta'minlash uslublarni quyidagi 3 turga ajratish mumkin:

Gomosfera va noksosferani fazoviy va (yoki) vaqt bo'yicha ajratishga asoslangan uslub. Bu asosan distansion boshqarish, avtomatlashtirish, robotlashtirish va boshqa tashkiliy tadbirlar orqali, amalga oshiriladi.

Xavfni bartaraf etish orqali noksosferani me'yorlashtirish uslubi. Bunga insonni shovqin, gazlar, changlar ta'siridan himoya qilishga qaratilgan tadbirlar majmui va jamoa himoya vositalari kiradi.

Ma'lum muhitda insonni himoyalash darajasini oshirishga qaratilgan usullar va vositalar majmui. Bu uslub ishchilarni xavfsizlik texnikasi bo'yicha o'qitish, Shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish, psixologik ta'sir etish va boshqa shu kabi tadbirlar orqali amalga oshiriladi[1,4].

Xavfsizlikni ta'minlovchi vositalar - bu xavfsizlik tamoyillari va uslublarini amalga oshirishdagi konstruktiv va tashkiliy materiallar majmui hisoblanadi. Xavfsizlikni ta'minlovchi vositalarikki guruhga jamoaviy himoya vositalari (JHV) va shaxsiy himoya vositalariga (ShHV) bo'linadi. O'z o'rnida JHV va ShHVlar ham xavfning xususiyati, amalga oshish tartibi, ishlatilish sohasi va shu kabi ko'rsatkichlarga bog'liq holda bir necha guruhlariga bo'linadi. Hozirgi sanoatning rivojlanayotgan davrida himoya vositalaridan foydalanishda biroz befarqlikka duch kelmoqdamiz. Kasb kasalliklari kelib chiqishida ishlab chiqarish muhiti yoki mehnat jarayonining noxush omillari ta'siri hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ammo, ko'pchilik kasb kasalliklarining klinik ko'rinishi o'ziga xos alohida belgilari mavjud emas, shuning uchun ham kasal bo'lgan kishining mehnat sharoiti to'g'risidagi aniq ma'lumotlar kasallikning kelib chiqishida kasbiy omilning etiologik rolini aniqlashga yordam beradi. Aynan mehnat sharoiti orqali kelib chiqqan kasb kasalligi esa, bir paytning o'zida ham ish beruvchiga ham hodimga iqtisodiy –ijtimoiy zarar yetkazadi. Ish beruvchi kasallangan hodimga ma'lum kompensatsiya to'laydi, kasallangan hodim tufayli ish jarayoni to'xtab qolishi va korxonaga sezilarli iqtisodiy zarar yetkazishi mumkin. Hodimga yetkazilgan zarar birinchi navbatda uning qayta tiklab bo'lmas omil ya'ni sog'ligiga, keying

o‘rinlarda ish vaqtini yo‘qotishga olib kelishi mumkin. Kasb kasalliklari inson organizmiga u yoki bu kasbiy-ishlab chiqarishning zararli omillari ta’siri natijasi kelib chiqadi. (masalan, silikozda kremniy dioksid changi, zaharlanishlarda sanoatdagi zaharli moddalar va boshqalar) [1,5].

Ishlab chiqarish jarayonidagi tahlillar shuni ko‘rsatdiki, kasb kasalliklari etiologiyasi bo‘yicha 5 guruhga bo‘linadi:

1. Kimyoviy omillarning ta’siridan rivojlangan kasalliklar: o‘tkir va surunkali zaharlanishlar va ularning asoratlari, teri kasalliklari (kontakt dermatit, fotodermatit. toksik melano-dermiya va boshqalar)

2. Ishlab chiqarish aerozollarining ta’siridan rivojlangan kasalliklar: pnevmokoniozlar, silikoz, siderosilikoz, antrakosilikoz, asbestoz, karbokoniozlar, changli bronxit va boshqalar.

3. Fizik omillar ta’siridan rivojlangan kasalliklar: vibratsiya kasalligi, elektrooftalmiya. katarakta, koxlear nevrit, nur kasalligi va boshqalar.

4. Jismoniy zo‘riqishlar: organ va tizimlarning zo‘riqishi bilan bog‘liq kasalliklar: koordinator nevrozlar, periferik nerv tizimining kasalliklari, bo‘yin va bel dumg‘aza radikulopatiyalari, yelka epikondiliti va boshqalar. Bachadonning pastga siljishi, oyoqlarda venalarning varikoz kengayishi, ovoz boylamlarining zo‘riqishi natijasida kelib chiqqan kasalliklar (surunkali laringit) va boshqalar.

5. Biologik omillar ta’sirida rivojlangan kasalliklar: yuqumli va parazitarni kasalliklar-tuberkulyoz, brutsellez, virusli gepatit, disbakterioz, teri kandidomikozi, visseral kandidomikoz va boshqalar[6].

Ushbu etiologik guruhlardan tashqari kasbiy xarakterdagi allergik (konyuktivit, rinofaringit, bronxial astma, dermatit, ekzema va boshqalar) va onkologik (teri, og‘iz bo‘shlig‘i, nafas olish a‘zolarining o‘smalari, leykozlar va boshqalar) kasalliklar ham mavjud.

Keyingi xulosalar bo'yicha kasb kasalliklarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Yo'lovchi kasalliklar: Bu turdagi kasalliklar faqatgina fizikaviy holatlarda paydo bo'lib, jismoniy faoliyatni cheklash, insonning harakat faoliyatiga ta'sir qilish mumkin. Misol uchun, osteoxondroz, artrit, osteoporoz kabi;

2. Kasb kasalliklari: Bu xildagi kasalliklar odamlarning ish bilan bog'liq faoliyatini cheklash va ularning ish- faoliyatiga ta'sir qilishi bilan bog'liqdir. Misol uchun, kompyuterda uzoq vaqt ishlash natijasida kelib chiqadigan bel og'rig'i, haydovchilardagi titroq kasalliklari ;

3. Professional kasalliklar: Ushbu xildagi kasalliklar ma'lum bir ishga yaqinroq bo'lgan odamlar orasida keng tarqalgan kasallardir. Laboratoriya hodimlarida uchraydigan zararli bakteriya orqali nafas olish a'zolarininhg zararlanishi[6,7].

Olingan xulosalardan kasb kasalliklarni kelib chiqish sabablarini quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

1. Jismoniy faktorlar	Noto'g'ri ish pozitsiyasi ya'ni cheklanish, doimiy o'tirib ishlash, doimiy turib ishlash yoki qo'llarning va tananing boshqa qismlari erkin xarakat qila olmasligi kabi jismoniy sabablardan kelib chiqish mumkin;
2. Psixologik sabablari	Ish stressi, ishdan zerikish, ko'p ishlash, manevr va psixologik muammo kabi;

3. Kimyo-yadroviy faktorlar	Kimyoviy moddalar, zararli kimyoviy elementlar bilan ishlaydigan ishchilar kasalliklarga chalinishi;
4. Biologik va genetik sabablari	Ba'zi kasallar gen orqali o'tib kelishi mumkin.
5. Sotsial faktorlar	Noqulay ish sharoitlari, ishdagi konfliktlar, xavfsizlik masalalari kabi sabablardan kelib chiqish mumkin.

1-jadval. Kasb kasalliklarining kelib chiqish sabablari.

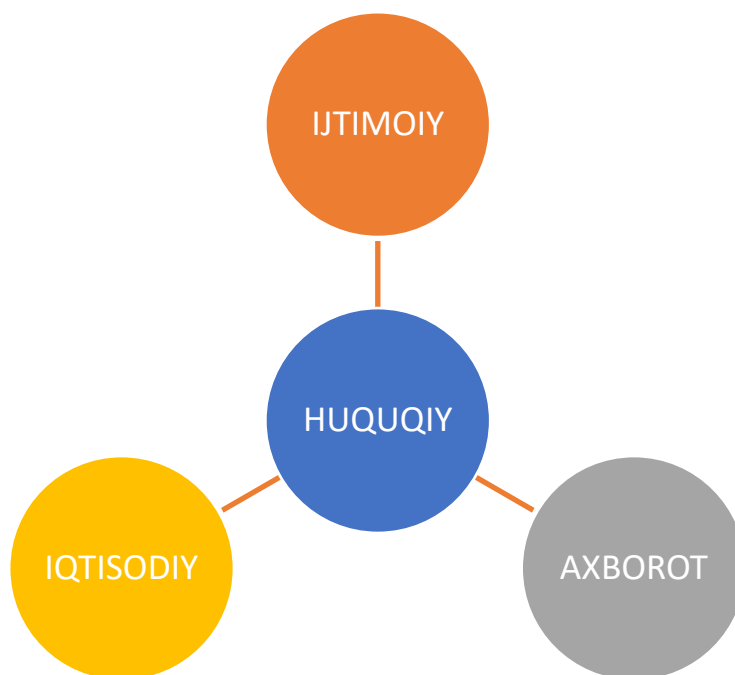
Ishlab chiqarishdagi keyingi muhim omil mehnat xavfsizligini boshqarish tizimi hisoblanadi. O'rganish jarayonida, ko'plab sohalaridagi ilmiy tadqiqotlarda muvaffaqiyatli qo'llaniladigan, lekin, mehnatni muhofaza qilish sohasidagi tadqiqotlarda hali to'liq foydalanilmagan, kategorik-ramziy "qora quti" modelidan foydalaniladi[7]. Bu jarayoni zamonaviy iqtisodiyot talablariga javob beradigan, uni isloh qilish jarayonining mohiyatini aks ettiradigan, mamlakat, mintaqa yoki korxonada mehnatni muhofaza qilish tizimini o'zgartirishga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlaydigan Mehnatni muhofaza qilish modelini ishlab chiqish orqali amalga oshiradi. Mehnat xavfsizligini boshqarish tizimini o'rganishni tizimli tahlil metodologiyasi doirasida ko'rib chiqish, "tizimlilik" tushunchasiga aniqroq ta'rif berishni, uning uchta jihatini: tizim nazariyasi, tizimli yondashuv va tizim tushunchalariga aniqlik kiritib olishimiz lozim[8].

Mehnat muhofazasi boshqaruv tizimi – bu mehnat muhofazasi bo'yicha tadbirlarning o'zaro bog'langan elementlar yig'indisi hisoblanadi. Bunda ular o'rtasidagi ichki aloqalar quvvati tashqi aloqalar quvvatidan katta va xususiyatidan farqli yangi mujassamlangan xususiyatga ega bo'lgan, ma'lum maqsadga

yo‘naltirilgan majmuadir. Uning elementlari: tizimning uzviy qismi bo‘lib, u tashqi xususiyatlari nuqtai nazardan bo‘linmaydigan mustaqil ob‘ekt deb tushuniladi [9].

Tadqiqotchilar hozirgi mehnatni muhofaza qilish tizimini iqtisodiy ta‘minlash va boshqarish xususiyatlarini aks ettiruvchi uchta funksional yo‘nalish: ta‘minot, boshqaruv va elementlar bloklari to‘plamidan iborat. Ta‘minot bloki ish joyida xavfsiz sharoitlar va mehnatni muhofaza qilish uchun zarur resurslarni ifodalaydi va quyidagi turlarini o‘z ichiga oladi:

1-rasm. Mehnat muhofazasini boshqaruv xususiyatlari.

Tavsiyalar.

1. Boshqaruv bloki tegishli jarayonlar va bo‘g‘inlarni bog‘laydi: Mehnat xavfsizligini boshqarish va (boshqaruv tizimlarini yaratishga asoslangan mehnatni muhofaza qilishni tashkil etishdagi fundamental jarayon) kasbiy xavflarni boshqarishni umumlashtirish (xodimlarning kasbiy risklari darajasini aniqlash, baholash va kamaytirishga qaratilgan o‘zaro bog‘liq tadbirlar majmuasi).

2. Mehnat xavfsizligini boshqarish tizimi elementlari bloke ya‘ni bular: sanoat sanitariyasi va xavfsizligi; texnik estetika; ergonomika va boshqalarni

tarmoqlarga bo'lish va kengaytirish. Mehnat xavfsizligi boshqarish tizimining tashqi muhitiga, ya'ni tashqi iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-texnikaviy, huquqiy, texnogen, tabiiy, ekologik, investision, innovatsion, axborot va bozor omillari bilan belgilanadigan zamonaviy iqtisodiyot sharoitlarini kiritish mumkin.

3. Mehnat xavfsizligini boshqarishni yangi konsepsiyasi - Mehnatni muhofaza qilish tizimidagi elementlarini kompleks o'zgartirishidagi uzluksiz jarayonni tashkil qilish, mazmuni, vaqti, resurslari ijobiy natija va maksimal samara beruvchi ko'rsatkichlari bilan mehnatni muhofaza qilishda qisqa va uzoq muddatli maqsadlariga erishish hamda buning natijasida, korxona iqtisodiy barqarorlikka erishishi ko'zda tutiladi.

Xulosa

Mehnat xavfsizligini boshqarish mexanizmlari o'zgartirishni chuqurroq o'rganish uchun, jarayondagi turli senariylarini yanada modellashtirish uchun hamma sanoat korxonalari MMBT dan foydalanilishi muhim. Sanoat korxonalarida xavfsiz va sog'lom ish sharoitini tashkil qilish insonlarning xavfli vaziyatlarda, favqulodda holatlarda tezkor harakat qilish, tabiiy va texnogen tusdagi ofatlar vaqtida ulardan himoyalaniish vositalari va texnologiyalari, kasb kasalliklari keltirayotgan iqtisodiy-ijtimoiy zarar ish beruvchi va hodim uchun teng zarar keltirayotgani, ushbu zararli omillarni oldini olish uchun xodimlar uchun qulay ish sharoitini yaratish, mehnat muhofazasini boshqarishni tashkil etish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ю.П. Пивоваров, В.В. Королик, Л.С. Зиневич Гигиена и основы экологии человека. Ростов н/Д. : «Феникс» ,2002.- 512с
2. Охрана труда и социальное страхование. Ежемесячный журнал, №4 - М. 2003.- 85с
3. Г.В. Макаров, А.Я. Васин, Л.К. Маринина, П.И. Софинский и др.

Охрана труда в химической промышленности – М., Химия, 1989, 496с.;
ил.

4. А.Н. Павлов, В.М. Кирилов Безопасность жизнедеятельности и перспективы экоразвития, М. : “ Гелиос” 2002, - 352с.
5. Гарайшина , Э.Г. Безопасность жизнедеятельности в вопросах и ответах: Учебн. пособие/ Гарайшина Э.Г., Нафиков Г.Ф.– казан. гос. технол. ун-т. – Казань, 2005. – 184 с.
6. Безопасность жизнедеятельности. Учебник для студентов средних проф. учеб. /С.В. Белов, В.А. Девисилов, А.Ф. Козьяков и др.; Под общ. ред. С.В. Белова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 2003. – 357 с.
7. Гигиена труда. Руководство по гигиенической оценке факторов рабочей среды и трудового процесса. Критерии и классификация условий труда. Руководство Р 2.2.2006-05.
8. Горина Л.Н. Охрана труда на предприятиях автомобильного транспорта: учеб. Пособие. - Тольятти: ТГУ, 2003. - 139 с. 6. Горина Л.Н. Управление безопасностью труда: Учеб. пособие. – Тольятти: ТГУ, 2005. – 128 с.
9. Turakulova G. “Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasi tizimi faoliyatini samaradorligini tahlili va monitoringi” ISBN : 978-9910-08-092-